

Іван Романюк (Вінниця)

**[Рец. на кн.]: МЕЛЬНИЧУК О.А. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ
В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (20 – 30-ті рр. ХХ ст.). – Вінниця:
«Едельвейс і К», 2009. – 372 с.**

Конституція України проголошує право громадян на соціальний захист, що включає необхідність забезпечення їх у разі настання соціальних ризиків. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок внесків громадян, підприємств і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Втілюючи в життя положення Конституції, в державі планомірно здійснюється реформування системи соціального страхування, пристосування її до умов ринкової економіки. Реорганізація системи соціального захисту в Україні потребує застосування наукових підходів щодо переосмислення сутності і ролі соціального страхування в умовах трансформації економіки, що в свою чергу вимагає від фахівців не лише вивчення функціонування інституту соціального страхування в зарубіжних країнах, але й врахування вітчизняного досвіду. Такий шлях застерігає від пройдених помилок, дає можливість вибрати раціональне зерно та внести конкретні пропозиції для удосконалення чинного законодавства, сучасних форм та методів роботи органів соціального страхування в незалежній Україні. В цьому плані найбільш доречним видається дослідження діяльності органів соціального страхування у 20 – 30-ті рр. ХХ ст., коли перед більшовиками постало актуальне і нині завдання: поєднати курс на впровадження елементів ринкової економіки із ефективною системою соціального захисту населення. Зважаючи на це актуальність наукового дослідження О. Мельничука не викликає жодних сумнівів.

Джерельну базу дослідження склали архівні фонди радянських, партійних та безпосередньо страхових органів різних рівнів; опубліковані союзні та республіканські нормативні акти, що регулювали відносини у сфері соціального страхування; матеріали офіційної та відомчої статистики; збірники документів і матеріалів, періодичні видання тих часів – журнали, газети, бюлетені. Маючи різний ступінь достовірності та репрезентативності, кожна із вказаних груп джерел відіграла важливу роль у створенні цілісної та об'єктивної характеристики діяльності органів соціального страхування та визначенні їх місця і ролі у системі соціального захисту населення. Переважна більшість джерел вперше вводиться до наукового обігу. При

цьому автор критично ставиться до використання інформації, що міститься в історичних джерелах тоталітарної доби в Україні.

Історіографічний аналіз літератури з досліджуваної проблеми свідчить про відсутність цілісного наукового історичного дослідження про діяльність органів соціального страхування в Україні у 20 – 30-ті рр. ХХ ст. При цьому автор зазначає, що дослідження радянського періоду характеризувалися в основному функціональними інтерпретаціями тих чи інших інститутів та заходів держави, спрямованих на підвищення добробуту радянського народу. Висвітлюючи історію суспільства з позицій формаційно-класового аналізу системних явищ, дослідники через призму щоденних успіхів соціалістичного будівництва намагалися показати у своїх працях, перш за все, турботу радянської держави про своїх громадян в усіх сферах праці та побуту, наголошуючи на перевагах власної політичної системи. Науковцем враховані сучасні погляди, що стосуються досліджуваної проблеми, висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних істориків.

Відповідно до мети та завдань дослідження автором вірно визначено структуру рецензованої монографії, яка дала можливість відтворити цілісну картину соціального страхування в радянській Україні у 1920 – 30-ті роки. Викладення фактичного матеріалу здійснюється за проблемно-хронологічним принципом. Так, перший розділ дослідження присвячений розкриттю основних теоретичних аспектів радянського соцстраху, соціальної структури страхових органів та джерел фінансового забезпечення системи соціального страхування. Автор при цьому стверджує, що запровадження соціального страхування в умовах НЕПу було вимушеним кроком, спрямованим на запобігання декласуванню пролетарських верств, формування необхідної соціальної структури соціалістичного суспільства та спробою перекласти фінансовий тягар соціальних виплат на приватні підприємства. Пристосовуючи соціальне страхування до теорії комуністичної доктрини суспільного розвитку, більшовики продовжували розглядати його як буржуазну форму соціального захисту населення. Для майбутнього суспільства, збудованого на комуністичних принципах зрівняльного розподілу, більш придатним визнавалося соціальне забезпечення, реалізоване через систему адресних соціальних допомог.

Практика діяльності органів соціального страхування в Україні висвітлена у другому та третьому розділах дослідження. Зокрема, автор акцентує увагу на забезпеченні за рахунок страхових коштів безробітних, тимчасово непрацездатних, висвітлює порядок надання їм медичної та профілактичної допомоги. Самостійним об'єктом вивчення при цьому виступає пенсійне страхування робітників та службовців.

Аналізуючи діяльність страхових органів в Україні з забезпечення застрахованих допомогами та пенсіями у разі настання соціальних ризиків, автор виокремлює два періоди їх роботи. У перший з них, в умовах нової економічної політики, основним завданням органів соціального страхування на місцях була реалізація функції соціального захисту населення, застосовуючи при цьому класовий підхід щодо обсягів забезпечення. Із взяттям курсу на модернізацію промисловості розпочинається другий період, що супроводжувався реформуванням самодіяльної системи соцстраху, метою якого було спрямування страхових коштів на забезпечення індустріального розвитку, соціально-побутового обслуговування робітників провідних галузей промисловості, передовиків виробництва, стахановців та ударників.

Підсумовуючи результати дослідження, автор стверджує, що практика діяльності органів соціального страхування в Україні з забезпечення застрахованих допомогами та пенсіями у досліджуваній період засвідчила, в цілому, ефективність даної форми соціального захисту. Разом із тим основні заходи страхових органів були спрямовані на дотримання класових принципів забезпечення, що виразилося у переважному обслуговуванні робітників та службовців, визначенні розміру допомоги залежно від соціального статусу, майнового стану, території проживання, професії, характеру трудової діяльності, членства у профспілках. В таких умовах система радянського соцстраху 20 – 30-х рр. ХХ ст. виступила важливим інструментом класової боротьби для утвердження тоталітарного режиму в Україні, формуючи через діяльність органів соціального страхування необхідну соціальну структуру майбутнього соціалістичного суспільства.

Відзначаючи належний науковий та методологічний рівень монографічного дослідження О. Мельничука, на наш погляд, автору слід було приділити більше уваги висвітленню практики соціального страхування у другій половині 1930-х рр.. Однак вказане побажання аж ніяк не применшує наукової цінності рецензованої монографії, виконаної на основі аналізу широкого спектру джерел та літератури з урахуванням нових методологічних засад, зміст якої, поза всякими сумнівами, заповнить прогалини у вивченні соціального аспекту суспільно-політичної історії 20 – 30-х років ХХ ст. Книга викличе неабиякий інтерес у науковців, студентів історичних та соціологічних факультетів, працівників соціальних служб, широкого загалу читачів, що цікавляться проблемами соціальної історії. Разом з тим, окремі положення дослідження можуть бути використані при розробці ефективної програми соціального захисту населення в незалежній Україні.